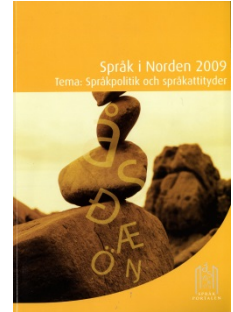

Sprog i Norden

Titel: Språkpolitiska konsekvenser av importordsprojektet
Forfatter: Olle Josephson
Kilde: Sprog i Norden, 2009, s. 183-198
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævne i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Språkpolitiska konsekvenser av importordsprojektet

Olle Josephson

De nordiska språksambällena har kommit närmare varandra de senaste årtiondena om man ser till bruk av importord och attityder till dem, liksom till den språkpolitik som utvecklas i varje land. Samtidigt ska man ha klart för sig att flertalet nordbor inte bär på en genomtänkt språkideologi. Importorden är ingen språkpolitisk nyckelfråga, och man kan förhålla sig olika till dem, men diskussionen kring dem kan användas för att stärka språklig medvetenhet. Nordiska språkvårdare och språkpolitiker bör vidare utveckla likheterna i nationell språkpolitik, underlätta den internordiska kommunikation som växer för var dag och ägna stor uppmärksamhet åt folkbildning och opinionsbildning.

Då och då skrivs det nordiska språksamarbetets historia (t.ex. Venås 2005). När det så småningom blir dags att karaktärisera 2000-talets första decennium, kan det måhända räcka med två ord: språkpolitik, forskning. Under den första rubriken skrivs dels om de stora nationella språkpolitiska utredningarna såsom svenska *Mål i mun* (2002) eller *Värna språken* (2008), finlandssvenska *Tänk om* (2003), norska *Mål og mening* (2008), danska *Sprog til tiden* (2008) med flera, men framför allt *Deklaration om nordisk språkpolitik*, antagen av de nordiska utbildningsministrarna 2006. Under den andra rubriken behandlas bland annat den stora undersökningen av gymnasisters grannspråksförståelse, INS-projektet (Delsing och Lundin Åkesson 2005). Men störst utrymme ges utan tvekan det nordiska importordsprojektet, som ju handlar om så mycket mer än ordimport.

Denna tyngdpunktsförskjutning i det nordiska språksamarbetet är lättförklarlig. För det första kan ett samarbete som omfattar alla Nordens språk, inklusive nationalspråk som finska och isländska eller minoritetsspråk som samiska och teckenspråk, inte lägga all sin kraft på grannspråksförståelse eller att främja språklikhet. För det andra har behovet av en genomtänkt språkpolitik blivit akut i och med den nya språksituationen i Norden och Europa: mångspråkigheten i varje

land (det finns kanske 200 modersmål i Norden), engelskans ställning, den nya tekniken.

Går språkpolitik och forskning hand i hand i nordiskt språksamarbete? Ger forskningen möjligheter till en bättre utmejslad språkpolitik, och kan språkpolitiken generera nya forskningsuppgifter?

Mitt svar är ja. I den här artikeln ska det motiveras med en diskussion av resultaten från det ännu ej helt avslutade importordsprojektet och de språkpolitiska slutsatser man kan dra av dem. Artikeln har två delar. Först lyfter jag fram några projektresultat som jag tror är viktiga ur ett språkpolitiskt perspektiv; oundvikligen innebär det vissa upprepningar av innehållet i andra artiklar i denna volym. Därefter diskuterar jag konsekvenser för nordisk språkpolitik och språkgemenskap. I enlighet med en allt vanligare praxis ger jag begreppet språkpolitik en relativt vid betydelse; det innefattar också åtskilligt av det som lika väl kan benämnas språkvård. (Man kan jämföra med anglosaxiska *language policy* som idag har mycket stort betydelseomfång, t.ex. Spolsky 2004.) Både orden *språkvård* och *språkpolitik*, liksom *språkvårdare* och *språkpolitiker* kommer till användning i artikeln, men jag avstår från att precisera hur begreppen avgränsar sig mot varandra.

Bruket: Nordisk likhet

Importordsprojektet har undersökt bruket av engelskrelaterat språk. I myllret av projektdata går det att hitta många intressanta skillnader mellan de nordiska länderna. Men jag skulle ändå vilja göra den motsatta generaliseringen: likheterna är viktigare än skillnaderna och likheterna tilltar.

I de stora enkätundersökningarna ställdes frågan om informanterna använt engelska minst en gång den senaste veckan (Kristiansen och Vikør 2006, s. 215–235). Det var vanligast på Island; 74,8 procent av informanterna svarade ja. De andra länderna placerar sig på en skala från 61,2 procent (Sverige) till 43,7 procent (Färöarna). För att komma åt ett mer kvalificerat bruk efterfrågades också hur många som läst eller skrivit engelska i sitt arbete. Skillnaderna blev mindre. Fortfarande ligger dock Island i topp med 44,2 procent och Färöarna längst ned på skalan med 29,9 procent. Det är ingen stor skillnad; enkelt uttryckt läser eller möjligen skriver fyra islänningar av tio på engelska i arbetet ibland och på Färöarna tre av tio

Likheterna är särskilt stora om man jämför endast Danmark, Norge och Sverige. Gemensamt för dem är att informanterna från dessa tre länder lät sig "luras" av det match guise-test (masktest) som genomfördes som en del av projektet

(Kristiansen, red. 2006). De genomskådade inte att en av versionerna var manipulerad så att den innehöll fler engelska importord i de fem olika versioner av ett nyhetstelegram de fick lyssna till. Man kan alltså säga att danskar, norrmän och svenskar är lika känsliga – eller okänsliga – för engelska importord (i talat nyhets-språk).

För de tre skandinaviska språken är också andelen importord i redaktionell tidningstext ungefär lika hög år 2000: 0,88 procent i norskan, 0,82 procent i danskan och 0,70 procent i svenskan (Sandøy 2007, s. 147). Skillnaden mellan danskan och norskan å ena sidan och svenskan å andra sidan är statistiskt säkerställd men liten. Till finskan, färöiskan och allra mest isländskan är däremot ett rejält gap; i finskt tidningsspråk är andelen importord 0,35 procent, i färöiskt 0,27 procent, i isländskt 0,12 procent. För finskans del är det ändå viktigt att avståndet relativt sett har minskat till de skandinaviska språken. År 1975 var det fem gånger vanligare med ett importord i svensk eller dansk tidningstext jämfört med finsk, år 2000 bara dubbelt så vanligt.

Ser man till hur importorden behandlas i tal skiljer Island och Färöarna ut sig. Där är den morfologiska och fonetiska anpassningen nästan konsekvent genomförd. I övriga nordiska språk – även finskan – är den fonetiska anpassningen av importord ungefär lika omfattande; det rör sig omkring 60 procent av de ord som prövades i undersökningen (Jarvad 2007, s. 217). Ett intressant resultat i denna delundersökning är att nya importord inte anpassas mindre än gamla; inte heller anpassar yngre språkbrukare mindre än äldre (Jarvad 2007, s. 218). Det bör tolkas som att det snarast har blivit lättare att inlemma importorden och att de inte på ett djupare plan påverkar de nordiska språkens fonetik eller fonologi. I skrift är mönstret något annorlunda: den morfologiska anpassningen är, mycket grovt sett, ungefär lika omfattande i alla nordiska språk. Ortografiskt icke anpassade ord är däremot betydligt vanligare i danskt tidningsspråk, ca 67 procent i en korpus på 2368 ordförekomster (Omdal 2008, s. 169). I de andra språken rör sig motsvarande siffra mellan 28 procent (isländska) och 42–43 procent (norska och färöiska).

Mönstret är alltså inte helt entydigt. I flera fall är det enhetligare i de tre skandinaviska språken och blir svåröverskådligare när också finskan, färöiskan och isländskan dras in i jämförelserna. Som helhet tyder dock inget på att språken i Norden är på väg åt olika håll i sitt sätt att ta upp och anpassa – eller icke anpassa – engelska importord. Tvärtom.

Attityder: Ingen riktig ordning

Importordsprojektet har undersökt attityder och hållningar på flera olika sätt: telefonenkät, s.k. *matched guise-test* och strukturerade intervjuer. Huvudresultaten kan sägas vara två. För det första tycks de öppna hållningarna, de snabba svaren på enkla frågor, i stort sammanfalla med språkvårdens syn. I telefonenkäten grupperar sig nordborna i stort sett efter förväntningarna: danskarna är mest engelskpositiva, därefter följer Sverige, mest negativa är islänningar och färingar, medan norrmän och finländare befinner sig i mitten (Kristiansen och Vikør 2006, s. 211). Detta reproducerande av språkvårdens hållningar bör nordiska språkvårdare vara glada över. Det innebär rimligen att de öppna språkattityderna är möjliga att påverka med språkvård och språkpolitik.

Men lika betydelsefullt är att djupare hållningar kan gå åt ett helt annat håll. Det visar resultaten på det omfattande *matched guise-testet* (se Kristiansen red. 2006 och Tore Kristiansens artikel i denna volym).

För det andra, och kanske viktigare: nordbornas åsikter om språk är inte så konsekventa och systematiska. Det framgår tydligast av de två rapporter från intervjuundersökningarna som hittills publicerats, om svenskan (Höög 2005) och danskan (Thøgersen 2007). De visar att folk inte tänker på språk såsom språkvårdare tänker. Man kan citera ur Thøgersens sammanfattande avslutningskapitel:

Bringer undersøgelsen os tættere på lægmandens forståelse for de store sprogpolitiske problemstillinger? Igen bliver svaret det let undvigende, at på den ene siden gør den, fordi den viser hvordan de håndterer og skaber meninger af konkrete spørgsmålsformuleringer de præsenteres for; men på den anden side afsløres det også hvor langt lægmandens opfattelse og argumenter ligger fra den sporgvidenskablige, og dermed hvor let det er at affeje deres svar som banale og ugennemtænkte. Det er fx let at bemærke hvordan informanterne er inkonsekvente i deres svar. De tager stilling til enkeltspørgsmål (og til enkelte ord i enkeltspørgsmålene) og kun i meget begrænset omfang på baggrund af gennemførte principper. (2007, s. 252)

Höög formulerar sig på liknande sätt i sitt sammanfattningskapitel:

Majoriteten av informanterna, enligt min bedömning, kan inte sägas ha någon attityd gentemot importord. De är i stället påverkbara, resonerar om frågan men kan lite om den och intar ingen konsekvent hållning. (2005, s. 166)

Det bör dock sägas att både Thøgersen och Höög ändå prövar att finna någon form av språkvårdsideologi hos sina informanter utifrån de inkonsekventa intervjuvaren. Höög rapporterar att flertalet av hennes informanter "betonar den funktionella sidan av språket" (2005, s. 172). Thøgersen skriver att "Én ideologi findes, eksplicit eller som en underliggende tanke, hyppigere end nogen anden, nemlig at 'det er som det er, og man skal bevare det sådan'" (2007, s. 253). Om dessa iakttagelser är riktiga kan man konstatera att de stämmer ganska väl med rådande språkvårdsideologi i respektive land: den funktionella normen som ett svenskt rättesnöre och bruket som ett danskt – i båda fallen tämligen oproblematiserade.

Åtminstone för svenskt vidkommande stöds resultaten med de "ogenomtänkta" språkhållningarna av andra undersökningar (till exempel Wingstedt 1998, Oakes 2001).

Det är möjligt att en inkonsekvent och osystematisk hållning i språkideologiska frågor är vanligast i just Danmark och Sverige i Norden – de två stater som haft minst av språkpolitiska stridigheter de senaste århundradena. Norrmännen förefaller t.ex. att ha välfokuserade och genomtänkta åsikter när de ska redogöra för sin (positiva) inställning till vardagligt språk i radio och tv; sannolikt beror det på att talspråksvarieteter i medier ofta debatterats i norsk offentlighet (Kristiansen 2005, Kristiansen och Vikør 2006). Men jag tror ändå att det är en insikt giltig för hela Norden att majoriteten av språkbrukarna inte tänker som språkvårdarna tänker.

Man kan värdera denna brist på genomtänkta språkhållningar lite olika. Å ena sidan ett hälsotecken: de nordiska språksamhällena fungerar så pass väl att det inte är nödvändigt för gemene man att tänka så mycket på språk. Å andra sidan oroande: folk i allmänhet är inte riktigt rustade för den mer genomtänkta språksyn som det globaliserade, mångspråkiga samhället kräver av dem. Jag lutar nog åt den senare uppfattningen. Hur som helst lämnar läget en öppning för dem som ägnar sig professionellt åt språkvård. Nordens folk har inte cementerade språkuppfattningar, utan här finns stora och oplöjda fält för rejäl folkbildning.

Inställningen till importord bland Nordens folk sammanfaller alltså inte på något systematiskt sätt med inställningen till flerspråkighet, domänförluster, nordisk grannspråksförståelse och andra centrala språkpolitiska frågor. Över huvud taget visar sig sambandet mellan hållningen till importord och sociologiska bakgrundsvariabler vara oklart i importordsprojektets undersökningar. Ofta är resultatet som förväntat – högutbildade är till exempel positivare till engelska importord i allmänhet. Men många undantag finns, och skillnaderna är över lag inte så stora. (Kristiansen och Vikør 2006, s. 199–214.)

Som svar på en kort och enkel fråga uppger folk ofta ett förväntat svar: den inställning som finns representerad hos den offentliga språkvården i deras land. Gräver man lite djupare är de osäkra och har sällan reflekterat över importord i ett större språkpolitiskt perspektiv. För språkpolitiker och språkvårdare innebär det att de inte kan se importord som den nyckel som låser upp alla språkpolitiska dörrar. Man kan inte förvänta sig att till exempel en konsekvent puristisk eller antipuristisk importordspolitik leder till allmän klarsyn och medvetenhet i frågan om domämförluster eller rätten till modersmål.

Språkpolitiken: konvergens och begränsningar

Ingen nyckelfråga, men heller inte betydelselösa. Så kan man kanske sammanfatta importordens språkpolitiska roll. För att ge dem deras rätta plats i detta sammanhang behöver man överblicka språkpolitiken i Norden i dag. Den har två kännetecken. Det ena är att de nordiska staterna utvecklar en relativt avancerad språkpolitik med många gemensamma drag. Det andra är att denna språkpolitik, trots att den är välgrundad och genomtänkt, i praktiken har ganska svag genomslagskraft.

Mest iögonfallande är nog att språkpolitiken alltmer sammanfaller mellan de nordiska staterna. För tjugo år sedan var nordisk språkpolitik, något förenklat, en fråga om nynorska och bokmål i Norge, om finska och svenska i Finland, om purism på Island – i övrigt var den svår att upptäcka.

I dag återkommer samma teman i samtliga länder: hotet om domämförluster, förhållandet till flerspråkigheten, officiella minoritetsspråk, informationsteknikens utmaningar. Det är lätt att se om man studerar de utredningar som nämndes i artikelns början. Denna tematiska samstämmighet beror självklart på yttre faktorer, förändringen av språksituationen i och med den så kallade globaliseringen. Samma frågor diskuteras av så gott som alla språkvårdare i Europa.

De nordiska ländernas officiella språkpolitik sammanfaller inte fullt ut i dessa frågor. Stor samsyn råder om domämförlusthotet och informationstekniken. (Det gäller åtminstone de språkpolitiska dokumenten. I praktiken kan man sedan hitta en mängd olika sätt att hantera t.ex. parallellspråkigheten på universiteten eller nationella satsningar på språkteknologi.) I fråga om mångspråkigheten finns däremot skillnader. Finland har skrivit in rätten till modersmål i grundlagen. Sverige har erkänt fler officiella minoritetsspråk än något annat land och stöttar åtminstone på pappret rätten till undervisning på andra modersmål än svenska i skolorna. (I praktiken är dock modersmålsundervisningen starkt eftersatt.) I Norge och Danmark ses modersmålsundervisning i invandrarspråk i princip bara som en

stödåtgärd för dem som saknar tillräckliga kunskaper i nationalspråket. Särskilt Danmark är restriktivt gentemot flerspråkigheten.

Men det finns ändå starka skäl att tala om språkpolitisk konvergens. Det förs en gemensam diskussion utifrån gemensamma utgångspunkter. Den som vill studera språkpolitisk intertextualitet har inte svårt hitta exempel på hur målformuleringar och argument nästan ordagrant vandrar mellan danska, finska, norska och svenska betänkannden. Nyckelbegrepp som *sambällsbärande* (samfundsbärande) språk och *parallellspråkighet* blir så småningom mycket väletablerade. Deklaration om nordisk språkpolitik kan ses som en sammanfattning av vad alla nordiska stater är eniga om. Grunden är de fyra rättigheterna: att tillägna sig ett samhällsbärande språk i tal och skrift, att tillägna sig förståelse av och kunskaper i ett skandinaviskt språk, att tillägna sig språk med internationell räckvidd och att bevara och utveckla sitt modersmål. Att de formuleras just som rättigheter visar också hur nordisk språkpolitik, helt i linje med internationella tendenser, orienterar sig bort från nationalspråksidén som grundläggande tankemönster och i stället anlägger ett rättighetsperspektiv. (Se t.ex. *Journal of linguistics* 2005/3, ett temanummer om språkliga rättigheter.)

Den nordiska enheten är alltså god, men slagkraften är kanske sämre. Det handlar om två problem. Det ena är alla politikernas vanliga dilemma: det är svårt att få gehör. Nordens språkvårdare klagat ofta – och med rätta – över att språkdeklarationen är så okänd. De nationella dokumentens goda formuleringar om till exempel nationalspråkets plats i forskning och högre utbildning får inte några praktiska konsekvenser. Troligen måste man räkna med att språkfrågor alltid kommer att vara ett relativt svagt politikområde. Men denna misslysthet bland språkpolitiker och språkvårdare är egentligen inget unikt; det hör till politikens villkor att allt går trögt.

Det andra problemet är spegelbilden: orimliga förväntningar på vad språkpolitik kan åstadkomma. Man måste inse att möjligheterna lyckligtvis är begränsade i samhällen som de nordiska, starkt internationaliserade marknadsekonomier med stort mått av öppenhet och högt utbildad befolkning. Det sägs ibland att språkpolitiken har tre beståndsdelar: praktiken (faktiskt språkval och språkbruk i daglig kommunikation), attityder och ideologier samt lagstiftning, medveten språkplanering och andra regleringar (jfr Spolsky 2004, s. 5). Tyngst av dessa väger den språkliga praktiken. Den offentligt finansierade språkvården har mycket små möjligheter att påverka den annat än ytterst marginellt.

Det är därför klokt att fråga sig vad språkvården och språkpolitiken *inte* kan förändra de närmaste årtiondena, vare sig man önskar det eller ej. Jag vill nämna fyra punkter. För det första kommer engelskan att få en starkare ställning i Nor-

den, som ett slags andraspråk med central ställning inom domäner där makt och pengar samlas. Att allmänt motarbeta engelskan vore därför språkpolitiskt självmord. Tvärtom är det viktigt att den stora folkmajoriteten blir så avancerad i sin behärskning av engelskan att den kan hävda sig på det språket också inom relativt komplicerade områden. Den stora uppgiften är att få språksamhället att förstå att denna starka position för engelskan inte står i motsättning till att nationalspråken förblir sina länders huvudspråk, kompletta och samhällsbärande. Nödvändigheten av parallellspråkighet måste bli en självklarhet i många sammanhang.

För det andra kommer de nordiska samhällena att bli mångspråkigare och ett större antal medborgare därmed flerspråkiga. Det hjälper inte vilken flykting- och invandringspolitik man än tillämpar; om några årtionden kommer fler nordbor än i dag att under sin uppväxt ha varit i nära kontakt med ett eller flera utomnordiska modersmål. Det gäller därför att utforma en politik som förmår utnyttja mångspråkigheten som en tillgång och inte förvandlar den till ett problem.

Lite paradoxalt måste vi också se det oundvikliga i att, för det tredje, vissa språk i vissa avseenden går tillbaka. Troligen har flera av de inhemska minoritetsspråken färre förstaspråkstalare inom någon generation. Det behöver inte innebära att dessa språks ställning i allmänhet försvagas. Finskan i Sverige, ett officiellt minoritetsspråk, är ett belysande exempel. Antalet förstaspråkstalare har under tre, fyra årtionden troligen halverats, från närmare 400 000 till troligen under 200 000. Samtidigt har språket högre status, och den svenska regeringen har nyligen föreslagit att det så kallade förvaltningsområdet kraftigt ska utvidgas. Till fem glesbygdskommuner i norra Sverige läggs 18 tätbefolkade kommuner i Mellansverige, däribland Stockholm (proposition 2008 09/158). Den språkpolitiska lärdomen är att i ett flerspråkigt samhälle ska ett språks styrka inte bara mätas med antal modersmålstalare. Samiskan kan blomstra i Norden, även om alla samer kan norska, svenska eller finska minst lika bra.

För det fjärde, och alldeles självklart, är den nya kommunikationstekniken, medieexplosionen och de nya typerna av (semi-)offentligheter ofrånkomliga delar av språksamhället. Icke standardiserat skriftspråk används i allt fler sammanhang och bli allt synligare, liksom talspråksbaserad skrift och skriftspråksbaserat tal. Språkpolitiken och språkvården kommer därför att tvingas till fördjupad reflektion över genrer, domäner och verksamhetsformer. Exempelvis har importorsprojektet i sina bruksundersökningar arbetat främst med dagstidningsspråk utifrån syftet ”å bruka eit skriftspråkleg materiale som gav oss eit best mogleg bilete av importorda i allmennspråket” (Selback och Sandøy 2007, s. 11). Det är ett forskningsekonomiskt och förnuftigt materialval utifrån dagstidningarnas ställning i Norden 2000. Men det är inte alldeles säkert att det är lika lätt att hitta ett

representativt skriftspråksbruk för allmänspråket när man ska göra om projektet om 30 år.

Nordisk språkgemenskap: en politisk fråga

Den nordiska språkgemenskapen hör också till det som kommer att bestå – i en eller annan form. Kärnan i denna gemenskap, men sannerligen inte den enda beståndsdel, är den interskandinaviska grannspråksförståelsen. I Höögs och Thøgersens strukturerade intervjuer är internordiska språkkontakter en av frågorna. Höög rapporterar att språkkontakt i Norden kommer på andra plats bland de ämnen som är på pass engagerande att informanterna spontant producerar egna berättelser – tätt efter berättelser som tematiserar egna eller andras språkfärdighet (2005, s. 134). Berättelser om till exempel importord är ovanligare. Den vanligaste språkkontaktberättelsen handlar om hur svårt det är att förstå danskar. Just att problemet tematiseras visar att informanterna utgår från att det är rimligt – men problematiskt – att danskar och svenskar talar sina nationalspråk med varandra. Höögs 24 informanter har mycket olika åsikter om engelska eller nordiskt språk är att föredra när man möter nordiska grannar.

Thøgersen skriver om sina 49 danska informanter att ”den generelle konstruktion er som man kan forstå, at nordisk er default, det som man taler hvis der ikke er særlige grunde til at gøre noget andet” (2007, s. 122). Men på samma sätt som i Höögs undersökning är det inte oproblemiskt; det tycks t.ex. som om det är lättare att ta till engelskan i professionella sammanhang än i privata.

Det är svårt att förutsäga om den nordiska språkgemenskapen på lång sikt försvagas eller förstärks. I sin i nordiska sammanhang ofta citerade avhandling *Skandinaver samtalar* (1994) lyfter Ulla Börestam Uhlman efter Joshua Fishman fram tre komponenter som avgör styrkan hos en språkgemenskap: språklig likhet, interaktion samt gemensam normbildning och symbolisk integration (Börestam Uhlman 1994, s. 20–35). Delvis i belysning av importordsprojektets resultat kan man diskutera utvecklingen för var och en av dessa tre komponenter, och de redskap som språkpolitiken har att påverka dem.

Den *språkliga likheten* bör ju i första hand diskuteras i förhållande till de tre skandinaviska språken. Vi vet inte om de blir mer eller mindre lika varandra, och vi vet väl inte ens riktigt vad ökad språklig likhet eller olikhet egentligen innebär. Det finns nog en allmän bild av att de fonetiska skillnaderna mellan danska, norska och svenska ökar som ett led i en lång historisk utveckling – men om det stämmer och i vilket tempo är svårt att avgöra (jfr Pedersen 2007, som i all korthet reser många berättigade frågetecken.) Än mindre vet vi i vad mån syntax och

lexikon divergerar eller konvergerar. Gooskens m.fl. (2009) visar att danskar tycks ha lättare att förstå närliggande lånord (s.k. kognater) i svenskan än närliggande arvord – skillnaden är liten men statistiskt säkerställd. Importordsprojektets stigande kurvor för importord i framför allt danskan och norskan, skulle i så fall tala för bättre förutsättningar för grannspråksförståelsen.

Språklig likhet är ingen sammanhållande faktor för de icke skandinaviska språken. Frågan återkommer därför ofta om Finland (dvs. den finsktalande majoriteten), Island, Färöarna och Grönland är på väg ut ur den nordiska språkgemenskapen i och med att engelskan erbjuder hyggliga kommunikationsmöjligheter mellan alla nordbor, oavsett modersmål. Jag tror att farhågorna utgår från ett galeat perspektiv. Med undantag för Färöarna har det bland invånarna i dessa länder varit en välutbildad minoritet som kunnat kommunicera på skandinaviska. Den minoriteten är inte mindre i dag, troligen tvärtom. Skillnaden är att mycket större befolkningsskikt tack vare engelskan fått möjlighet till nordisk direktkommunikation. Engelskan blir till och med en inkörsport till närmare kontakter som så småningom leder till skandinaviskspråklig kommunikation. Språkvårdare och språkpolitiker måste bättre förstå detta växelspel mellan skandinaviska språk och engelska, och de måste kunna använda det för att stärka språkgemenskapen.

Språkpolitikens redskap för att påverka språken i riktning mot större likhet är vad som brukar kallas korpusplanläggning. Inom fackterminologin kan ett välutvecklat nordiskt samarbete nå goda resultat på detta område. I övrigt är möjligheterna mycket små. Under 1950- och 1960-talet var det nordiskt språksamarbetet starkt inriktat på att utöka ett gemensamt ordförråd (jfr Reuter i denna volym), men framgången uteblev. Det står inte i språkpolitikens och språkvårdens makt att påverka om de skandinaviska språken blir mer eller mindre lika varandra.

Den *språkliga interaktionen* ökar hela tiden. Nordbor träffas helt enkelt oftare än förr: de arbetar i grannländerna, gör korta eller långa fritidsresor, ingår i samsarbetsprojekt osv. Det är fråga om helt oglamorösa vardagskontakter. Jag saknar statistik över dem men är övertygad om att de är fler än någonsin. (Gör tankeexperimentet att en norrman bosatt i Stockholm samtalar med tio svenskar under en dag – en ganska låg siffra. Tusen norrmän i Stockholm, också det en låg siffra, innebär därmed tiotusen interskandinaviska samtal under en dag. Börjar man räkna på detta sätt inses snabbt att den interskandinaviska kommunikationen har en väldig omfattning.) Detta är den nordiska språkgemenskapens verkliga trumfkort, eftersom det inte går att föreställa sig annat än att en mycket hög andel av dessa högst informella språkkontakter försiggår på skandinaviska språk. Det innebär att den nordiska grannspråksförståelsen i praktiken ökar, fast det ser ut som den minskar när man testar ointresserade 18-åringar i deras klassrum på hemmaplan

(Delsing och Lundin Åkesson 2005). I sin nyligen publicerade avhandling om svensk vårdpersonal i Danmark, *Dansk-svenska samtal i praktiken* (2008), summerar Karin Ridell i sina slutord:

Jag vill återigen [...] påpeka att Norden är ett språkområde där man förväntar sig att man kan göra sig förstådd och förstå när man talar med grannspråkstalande. Detta brukar faktiskt ofta också gå ganska bra när man väl hamnar i den situationen, även om det till en början kanske inte tar sig så smidiga uttryck som samtalen i denna studie. I verkliga situationer [...] använder man all kapacitet man har för att förstå och göra sig förstådd. Det visar sig också att det fungerar, på individuellt och situationellt väldigt skilda sätt. (Ridell 2008, s. 210–211).

Språkvård och språkpolitik kan inte påverka graden av interaktion, dvs. antalet språkkontakter. Det är stora samhällsförändringar inom ekonomi, arbetsmarknad, teknik och kommunikationer som fått dem att öka. De utbytesprogram mellan elever, lärare, studenter och andra som finansieras inom ramen för Nordiska ministerrådets program Nordplus är ur den aspekten helt försumbara. Däremot har de kanske avgörande betydelse för att skola en liten grupp nordbor till ideologiskt medveten kärntrupp för den nordiska språkgemenskapen.

Språkpolitik i detta sammanhang handlar alltså inte om att öka antalet språkkontakter, utan uppgiften är att ge nordborna redskap att handskas med kontaktsituationerna. Det är en fullt ut hanterbar uppgift där det viktigaste området självklart är skolan. En någorlunda genomtänkt och systematisk undervisning skulle kunna förse i alla fall skandinavisktalande med avkodnings- och anpassningsstrategier till stor hjälp i inledande språkkontakter. Politiskt opinionsarbete och politiska styrkeförhållanden avgör om en sådan undervisning kommer till stånd.

Vid sidan av skolan finns också andra medel för språkvården: massspridning av enkla handledningar av typen *Att förstå varandra i Norden*, digitala ordböcker, webbplatser, maskinöversättningsprogram m.m. Denna sida av det nordiska språksamarbetet, som förr var den nordiska språkvårdens starkaste gren, har försumrats det senaste årtiondet. Projektet Nordisk nätordbok blev ett misslyckande; resultatet *Tvärslå* är i det närmaste obrukbart. *Skandinavisk ordbok* är numera mycket svår att hitta på nätet. Olika mindre projekt har stötts inom ramen för Nordplus, men de har inte lett fram till färdiga produkter i större skala. Det är till exempel lika märkligt som sorgligt att man inte på webbplatsen för Nordiska Ministerrådet hittar en tydlig länk till snabbkurser i åtminstone de fem största av Nordens språk med några enkla råd om kommunikativa strategier. Också på de

nordiska språknämndernas webbplatser är interskandinavisk språkhjälp inte alltid så lättillgänglig. Språknämnderna har en gemensam webbplats, www.nordisk-sprakrad.no, med god grundläggande information, men den för ett alltför undanskymt liv.

Nordiska språkvårdare och språkpolitiker har alltså inte förmått att utveckla vare sig skolan eller de språkliga hjälpmedlen för att stödja den starkt ökande interaktionen. Det är ett misslyckande, dock fullt möjligt att reparera.

Misslyckandet hänger säkert samman med att *den gemensamma normbildningen och symboliska integrationen* troligen går bakåt. Förhållandet är minst sagt svår- mätbart, men flera undersökningar tyder på att nordbor i allmänhet tycker att det egna nationalspråket och engelska är viktiga språk, medan andra, däribland de nordiska, är tämligen likgiltiga. I Wingstedts svenska enkätundersökning tyckte endast 13 procent att danska och norska hörde till de språk som alla elever skulle lära sig i skolan; motsvarande siffra för engelska var 99 procent, för tyska 51 procent, för franska 34 procent – men för finska bara 4 procent (Wingstedt 1998, s. 282). I INS-projektet konstruerades en "finhets"-skala, och de testade gymnasi- sterna placerade genomgående engelska högre än de nordiska språken – enda undantaget var de norska ungdomarna som rankade svenskan i klass med engelskan (Delsing och Lundin Åkesson 2005:109). Även om flertalet nordbor antagligen anser att de tillhör någon form av nordisk språkgemenskap (jfr Höög och Thøgersen ovan), fäster de inte särskilt stor vikt vid den.

Det finns språkpolitiska medel att påverka att påverka den symboliska integra- tionen. Återigen är skolan det viktigaste redskapet. Men också juridiska regle- ringar som den nordiska språkkonventionen eller politiska viljeytringar som *De- klaration om nordisk språkpolitik* har betydelse. Och ännu viktigare är de tilltagande likheterna i nationell språkpolitik som nämndes inledningsvis. Man ska heller inte underskatta den symboliska betydelsen av mer vardagliga manifesta- tioner av nordisk språkgemenskap. Oavsett de faktiska forskningsresultaten har både grannspråksförståelseprojektet och importordsprojektet – och inte minst de diskussioner de genererat – stärkt den symboliska integrationen. Att ställa frågan om den nordiska språkgemenskapen är också att manifestera den.

Resultatet av denna snabba genomgång är väl att läget är ovisst. Den språkliga likheten vet vi egentligen inte så mycket om och kan göra mycket litet åt. Inter- aktionen ökar kraftigt, men språkpolitiker och språkvårdare har hittills dåligt ut- nyttjat de möjligheter som därmed erbjuds. Den symboliska integrationen försva- gas troligen, men det finns initiativ som pekar åt annat håll. Den nordiska språkgemenskapens framtid är svårförutsägbar. Det är med andra ord en politisk fråga.

Fyra råd

Ja! svarade jag i början av denna artikel på frågan om importordsprojektet kunde ge vägledning till en mer avancerad språkpolitik. Därför ska jag också avsluta med fyra konkreta råd om vad språkvårdare och språkpolitiker kan göra. Fler kunde lyftas fram, men de får läsarna göra själva mellan raderna.

Gör vad ni vill med importorden – men gör något! Importorden är som sagt inte någon riktig nyckelfråga. Norsk ortografisk anpassning, dansk internationalism, finsk återhållsamhet och så vidare sätter inte bestämda spår i bruk eller attityder. Vi kan alltså inte säga att det ena eller andra nordiska landets importordspolitik är överlägsen. Däremot erbjuder själva diskussionen kring importorden alltid möjligheter att öppna språkpolitiska perspektiv. Det bör utnyttjas.

Ge mer stöd till den vardagliga nordiska språkkontakten! Det är dags att ta igen det senaste årtiondets försummelse i utvecklingen av hjälpmedel för de säkerligen hundratusentals vardagliga språkkontakter som sker dagligen.

Utveckla likheterna i nationell språkpolitik! Det kanske största framsteget för den nordiska språkgemenskapen under 2000-talet är att språkpolitiken i varje land diskuteras och utvecklas utifrån likartade tankemönster och grundprinciper. I huvudsak sammanfattas de i Deklaration om nordisk språkpolitik. Fortsätter vi på den vägen stärks vad jag här kallat den symboliska integrationen, och språkgemenskapen knyts hårdare samman.

Stärk folkbildningen! Det har visats sig att nordbor i allmänhet inte har en särskilt genomtänkt språksyn. Det kan möjligen ses som något positivt: det finns en öppen hållning. Men det mesta talar för att det är en brist i folkbildningen. Det globaliserade, mångspråkiga Norden fordrar en språklig medvetenhet på högre nivå hos stora befolkningsgrupper. Språkvårdarna har därför en stor folkbildningsuppgift framför sig.

Slutligen: jag har inte varit genomgående optimistisk i denna artikel, och jag har tagit upp några språkpolitiska misslyckanden. Men det är inte huvudsidan. Jag menar att nordiska språkvårdare mestadels har skött sig väl under 2000-talet. De har klarat av en rätt omfattande omorientering. De har tillsammans utvecklat grundläggande riktlinjer för både nationell och nordisk språkpolitik. De har drivit igenom stora forskningsprojekt som tillfört centrala kunskaper. Vi står väl rustade.

Litteratur

- Börestam Uhlmann, Ulla, 1994: *Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet. 38. Uppsala.
- Deklaration om nordisk språkpolitik*. 2006. Nordiska ministerrådet.
- Delsing, Lars-Olof och Åkesson, Katarina Lundin, 2005: *Håller språket ihop Norden? En forskningsrapport om ungdomars förståelse av danska, norska och svenska*. TemaNord 2005:73. Nordiska ministerrådet och Nordiska kulturfonden.
- Gooskens, Charlotte, Kürschner, Sebastian och van Beezooijen, Renee, 2009: *The role of loan words in the intelligibility of Swedish words by Danes*. Ms. Hämtad 23 mars 2009 från <http://www.let.rug.nl/gooskens>
- Höög, Catharina Nyström, 2005: *Teamwork? Man kan lika gärna samarbeta*. Moderne importord i språka i Norden. 9. Oslo: Novus forlag.
- Jarvad, Pia. 2007: Tilpasning eller ikketilpasning? Resultater. I: Jarvad, Pia och Sandøy, Helge, red., *Stuntman og andre importord i Norden. Om udtale og bøjning*. Moderne importord i språka i Norden. 7. Oslo: Novus forlag. S. 201–220.
- Journal of linguistics*. Volume 9. Issue 3. August 2005.
- Kristiansen, Tore, 2005: Menigmands holdninger til hvordan ansatte i radio og fjernsyn skal tale. I: *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet. 67. Uppsala. S. 189–201.
- Kristiansen, Tore (red.), 2006: *Nordiske sprogholdninger. En masketest*. Moderne importord i språka i Norden. 5 Oslo: Novus forlag.
- Kristiansen, Tore och Vikør, Lars (red.), 2006: *Nordiske språkhaldninger. Ei meningsmåling*. Moderne importord i språka i Norden. 4. Oslo: Novus forlag.
- Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. 2002. Statens offentliga utredningar 2002:27. Stockholm.
- Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitik*. 2008. Stortingsmelding nr 35. (2007–2008). Kultur- og kirkedepartementet. Oslo.

- Oakes, Leigh, 2001: *Language and national identity. Comparing France and Sweden*. Impact: Studies in language and society.13. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Omdal, Helge, 2008: Tilpassing eller ikke tilpassing? Sammenlikning og resultater. I: Omdal, Helge och Sandøy, Helge, red., *Nasjonal eller internasjonal skrivemåte. Om importord i seks nordiske språksamfunn*. Moderne importord i språka i Norden. 8. Oslo: Novus forlag. S. 163–186.
- Pedersen, Inge Lise, 2007: Talesprogets historie studeret i virkelig tid. I: Lennart Elmevik, utg., *Nya perspektiv inom nordisk språkhistoria*. Föredrag hållna vid ett symposium i Uppsala 20–22 januari 2006. Acta academiae regiae Gustavi Adolphi. 97. Uppsala. S. 107–120.
- Proposition 2008/09:158. *Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna*. Stockholm.
- Ridell, Karin, 2008: *Dansk-svenska samtal i praktiken. Språklig interaktion och ackommodation mellan äldre och vårdpersonal i Öresundsregionen*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet. 76. Uppsala.
- Sandøy, Helge, 2007: Avisspråket i Norden – ei jamføring. I: Selback, Bente och Sandøy, Helge, red., *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordförrådet i sju språksamfunn*. Moderne importord i språka i Norden. 3. Oslo: Novus forlag. S. 127–155.
- Spolsky, Bernhard, 2004: *Language policy*. Cambridge university press.
- Sprog til tiden*. Rapport fra sprogudvalget. 2008. Kulturministeriet. Köpenhamn.
- Thøgersen, Jacob, 2007: *Det er meget godt som det er... er det ikke?* Moderne importord i språka i Norden. 10. Oslo: Novus forlag.
- Tänk om... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland*. 2003. Marika Tandefelt. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors.
- Venås, Kjell 2005: General tendencies in Nordic language cultivation and language planning. I: Bandle, Oscar m.fl. utg., *The Nordic languages. An international handbook of the history of the North Germanic languages*. Berlin & New York. Vol 2. S. 2013–2024.
- Wingstedt, Maria, 1998: *Language Ideologies and Minority Language Policies in Sweden. Historical and contemporary perspectives*. Centrum för andraspråksforskning. Stockholms universitet.

Värna språken. Förslag till språklag. 2008. Statens offentliga utredningar.
2008:26. Stockholm.

Summary

The national Nordic language communities largely converge in their approaches to loanwords and in their attitudes towards them. However, the great majority of the Nordic citizens do not adhere to a well-reasoned language ideology. The loanwords do not represent a key topic from the language policy perspective, and the attitudes towards them may very well differ, but the loanword discourse can still be used by language planners to strengthen language awareness. Language planners and language politicians in the Nordic countries should aim to strengthen the inter-Nordic similarities between language policies, facilitate the increasing inter-Nordic communication and devote more attention to the formation of public opinion.